

УДК 351:453

ОСКАРЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Юлія ЛЕГЕЗА,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
ДВНЗ «Національний гірничий університет»

SUMMARY

The article deals with the problems of public administration to appeal the results of stake holder sphere of natural resources in the administrative proceedings. In a study described some examples of judicial practice for stake holders to appeal the results of public sector management of natural resources. Based on the results of the analysis of judicial practice by the author defined the boundaries of the intervention of administrative justice in the public administration sphere of natural resources. It is proposed that in the case established by the court illegal and unjustified refusal to issue an administrative act (licenses, permits, decisions, etc.) in the use of natural resources must be the establishment of a transparent and open system of attraction to administrative and disciplinary responsibility of officials in public administration entities case of improper performance of their duties.

Key words: administrative legal proceedings, use of natural resources, appeal, public administration, judicial practice.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми оскарження результатів діяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів у порядку адміністративного судочинства. У науковій праці охарактеризовано окремі приклади судової практики з оскарження результатів діяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів. На основі проведеного аналізу результатів судової практики автором статті визначаються межі втручання адміністративної юстиції у публічне управління сферою використання природних ресурсів. Запропоновано, що в разі встановлення судом незаконної та необґрунтованої відмови у видачі адміністративного акта (ліцензії, дозволу, рішення тощо) у сфері використання природних ресурсів необхідно встановлення прозорості та відкритої системи притягнення до адміністративної та дисциплінарної відповідальності посадових осіб суб'єктів публічної адміністрації у випадку неналежного виконання ними покладених на них обов'язків.

Ключові слова: адміністративне судочинство, використання природних ресурсів, оскарження, публічне управління, судова практика.

Постановка проблеми. Публічне управління сферою використання природних ресурсів здійснюється у різних формах: процедури із забезпечення доступу до публічної екологічної інформації; дозвольно-ліцензійні процедури з надання адміністративних послуг; контрольне провадження; попередження та припинення адміністративних правопорушень (деліктне провадження).

Актуальність теми. Незважаючи на велику кількість адміністративних справ, предметом оскарження яких стало забезпечення охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (за період з січня 2014 року по вересень 2016 року це понад 10 000 справ від загальної кількості справ, що складає близько 2,5 млн. справ (2,5%)), і зараз відсутнє узагальнення судової практики у цій сфері.

Отже, **метою статті** є визначення особливостей оскарження результатів публічного управління сферою використання природних ресурсів на основі характеристики матеріалів судової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскарження результатів діяльності чи бездіяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів здійснюється у порядку адміністративного судочинства. Основоположні засади здійснення провадження щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації визначено у Конституції України, де зазначено, що кожна особа має право на судовий захист свого порушеного права.

Нормами Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) не закріплено вичерпної характеристики процедури розгляду та вирішення публічно-право-

вих спорів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування (суб'єктів владних повноважень), натомість законодавець визначив лише загальні правила здійснення правосуддя у цій категорії адміністративних справ (Розділи I–III КАС України). До цих правил можна віднести завдання провадження (ст. 2); принципи провадження (ст. ст. 7–14); підвідомчість провадження (ст. ст. 17–20); учасників провадження та процесуального статусу (ст. ст. 47–68); строки провадження (ст. ст. 99–103); стадії провадження (ст. ст. 104–170).

Проте процедура розгляду та вирішення деяких публічно-правових спорів, у тому числі спорів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, через їх суб'єктний склад, зміст та предмет оскарження певним чином визначена в КАС України [1]. Так, ст. ст. 171–176, 180–183 Гл. 6 Розд. III КАС України передбачено особливості провадження по 10 категоріях адміністративних справ, до яких віднесено, в тому числі, адміністративні справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема щодо оскарження нормативно-правових актів, прийнятих суб'єктами владних повноважень (ст. 171 КАС України), та адміністративні справи щодо рішень, дій або бездіяльності державної виконавчої служби (ст. 181 КАС України).

Метою оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів є забезпечення прав і законних інтересів природокористувачів. Втім, погоджуючись з В.П.Тимошуком, який зазначає, що за загальним правилом оскарження процедурних рішень, дій та бездіяльності має здійснюватися разом з оскарженням адміністративного акта, слід зазначити, що

предметом публічно-правового спору є встановлення правомірності відмови правостановлюючого акта. Виняток можуть становити лише процедурні дії та рішення, що суттєво впливають на розгляд і вирішення справи. Їх вичерпний перелік повинен міститися в законі. Бездіяльність адміністративного органу може бути самостійним предметом оскарження у випадку неприйняття адміністративного акта у встановлений законом строк або очевидного зволікання з розглядом адміністративної справи (прийняттям процедурних рішень, вжиттям процедурних дій). Тому зазначений порядок доцільно також відносити до процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації з надання адміністративних послуг [2].

Суб'єктів-скаржників можна поділити на суб'єктів, які мають зацікавленість в оскарженні результатів публічного управління сферою використання природних ресурсів (особи, чії права порушено), та суб'єктів, зацікавленість яких є суто юридичною (законні представники, прокуратура, інші органи контролю й нагляду тощо). З огляду на це особа, чії права, свободи або законні інтереси було порушено результатом виконання адміністративної процедури, не завжди є суб'єктом відносин оскарження, проте таке оскарження здійснюється в її інтересах. У цьому разі КАС України в ст. 13 визначає таких осіб як «особи, які не брали участь у справі, проте якщо суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси чи обов'язки» [1].

Суб'єктами, уповноваженими розглядати спори аналізованої категорії, є суди. Незважаючи на обслуговуючий характер правовідносин із публічного управління сферою використання природних ресурсів, останні є результатом здійснення владних повноважень суб'єктом публічного управління, а тому оскаржуються в порядку адміністративного судочинства та за правилами підсудності, визначеними КАС України [1], тобто до місцевих адміністративних судів. З огляду на відсутність особливої процедури оскарження результатів публічного управління сферою використання природних ресурсів населення такі спори розглядаються за загальними правилами адміністративного судочинства, а отже, судові рішення місцевого адміністративного суду може бути оскаржено в апеляційному й касаційному порядку.

Розглядаючи засади провадження з оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів, зазначимо, що загальноприйнятим для адміністративно-правової доктрини є підхід, відповідно до якого оскарження рішень, дій чи бездіяльності визнається стадією адміністративної процедури. За підходу, що оскарження результатів публічного управління у досліджуваній сфері є стадією всієї адміністративної процедури (хоча й необов'язковою), така стадія здійснюється як за загальними принципами судочинства, так і з огляду на спеціальні принципи (наприклад, за принципами оперативності та своєчасності, раціональної мінімізації кількості документів і процедурних дій, які передбачені ст. 4 Закону України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року [3]). Проте окреслені специфічні принципи не знайшли відображення в КАС України.

О.С. Духневич відносить до стадій адміністративного процесу щодо розгляду та вирішення конкретної адміністративної справи такі: 1) порушення адміністративної справи в адміністративному суді (звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в адміністративній справі); 2) підготовка адміністративної справи до судового розгляду (підготівче провадження); 3) судовий розгляд адміністративної справи [4, с. 39–40].

Одним із прикладів судової практики у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного управління сферою природокористування є рішення Одеського окружного адміністративного суду від 16 берез-

ня 2015 року, винесене у справі № 815/4245/14. У справі позивач ТОВ «Спільне підприємство «Акваінтекс»» вимагало скасування припису Державної екологічної інспекції в Одеській області від 20 червня 2014 року про використання артезіанської свердловини без спеціального дозволу на водокористування та на користування надрами. В обґрунтування позовних вимог позивач посиляється на те, що він має дозвіл на спеціальне водокористування, але був позбавлений можливості звернутися до державного органу, який його видав, для продовження терміну його дії. До того ж позивач зазначає, що з моменту закінчення терміну дії дозволу ним сплачуються за водокористування грошові кошти у максимально можливому розмірі. Також ТОВ «СП «Акваінтекс»» стверджує, що воно здійснює водозабір води для власних побутових потреб з артезіанської свердловини № 5072/7828 – 90,0 м (дебіт – 9,0 м³/годину), максимально можливий забір води складає 216 м³ на добу, а тому у цьому випадку у нього відсутня необхідність отримання спеціального дозволу на користування надрами [5].

Відповідач – Державна екологічна інспекція в Одеській області з позовними вимогами не погоджується та вважає їх необґрунтованими з підстав, викладених у письмових запереченнях на адміністративний позов, наголошуючи, зокрема, на правомірності винесення оскаржуваного припису від 20 червня 2014 року б / н в частині щодо невикористання артезіанської свердловини без дозволу на спецводокористування до моменту отримання спецводокористування, отримання дозволу на спецводокористування, отримання спеціального дозволу на користування надрами, оскільки ТОВ «Спільне підприємство «Акваінтекс»» не отримало дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, дозволу на спеціальне водокористування, спеціального дозволу на користування надрами (підземними водами), у зв'язку з чим порушено вимоги абз. 2 ч. 1 ст. 10, ч. 5 ст. 11 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» [6], п. 9 ч. 1 ст. 44, ч. 1 ст. 49 Водного кодексу України [7], ст. ст. 16, 19, 21, 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення [8].

Судом апеляційної інстанції з'ясовано, що ТОВ «СП «Акваінтекс»» після закінчення дії дозволу на спецводокористування не зверталось до уповноваженого органу щодо продовження дії вказаного дозволу з огляду на те, що Державне управління охорони навколишнього середовища в Одеській області, яке є уповноваженим органом з питань видачі та / або продовження дії дозволів на спецводокористування, згідно з даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, починаючи з 27 березня 2013 року, перебуває в стані припинення. Отже, судом апеляційної інстанції встановлено, що до закінчення процедури припинення юридична особа, в цьому випадку – Державне управління охорони навколишнього середовища в Одеській області, виконує відповідні функції органу виконавчої влади, покладені на нього чинним законодавством. При цьому доказів відмови зазначеного органу у продовженні дії дозволу на спецводокористування через наявність в Єдиному державному реєстрі запису про перебування в стані припинення ТОВ «СП «Акваінтекс»» надано не було. Таким чином, з 16 листопада 2013 року (дата закінчення дії дозволу на спецводокористування) ТОВ «СП «Акваінтекс»» здійснювало спеціальне водокористування без наявності відповідного дозволу, що є порушенням вимог ст. 49 Водного кодексу України [7].

Таким чином, Одеський апеляційний суд відмовив у задоволенні розглянутого адміністративного позову [5]. На це рішення було подано апеляцію ТОВ «Акваінтекс»» до Одеського апеляційного адміністративного суду. В стадії апеляційного оскарження було відмовлено у задоволенні позову [9; 10]. ТОВ «Акваінтекс»» подало касаційну

скаргу до Вищого адміністративного суду [11]. Станом на вересень 2016 року в зазначеній справі відкрите касаційне провадження за скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «Спільне підприємство «Акваінтекс»» на Постанову Одеського окружного адміністративного суду від 16 березня 2015 року та Ухвалу Одеського апеляційного адміністративного суду від 19 листопада 2015 року, змістом якої є часткове скасування припису Державної екологічної інспекції в Одеській області.

Наведемо приклад, де оскаржувалися протиправні дії суб'єктів публічної адміністрації в цій сфері і суд задовольнив позовні вимоги позивача-споживача адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів.

Так, 24 грудня 2015 року в Постанові Полтавського окружного адміністративного суду від 19 лютого 2016 року (справа № 816/4802/15) публічне акціонерне товариство «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»» (далі – позивач, ПАТ «Укртатнафта») звернулось до Полтавського окружного адміністративного суду з адміністративним позовом до Головного управління Державної санітарно-епідеміологічної служби у Полтавській області, Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської обласної державної адміністрації (далі – відповідач-2, Департамент екології та природних ресурсів Полтавської ОДА) з урахуванням збільшених позовних вимог, викладених у заяві від 15 лютого 2015 року, про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії, а саме просить визнати протиправними дії Головного управління Держсанепідслужби у Полтавській області, які виявилися у відмові погодження видачі дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для ставка-випарника ПАТ «Укртатнафта», а також дії Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської ОДА, які виявилися у відмові видачі дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для ставка-випарника ПАТ «Укртатнафта». Також судовим рішенням суду першої інстанції встановлюється обов'язок Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської ОДА видати ПАТ «Укртатнафта» дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (ставка-випарник) з необмеженим строком дії [12].

В обґрунтування своїх вимог позивач стверджував, що дії відповідачів про відмову у видачі ПАТ «Укртатнафта» дозволу з підстав наявності житлової забудови в межах санітарно-захисної зони є необґрунтованими, такі дії відповідачів свідчать про порушення права ПАТ «Укртатнафта» на здійснення господарської діяльності та права на оформлення дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Позивач зазначив, що ставка-випарник не впливає на якість атмосферного повітря в районі його розміщення; розмір санітарно-захисної зони для ставка-випарника ПАТ «Укртатнафта» на рівні 200 метрів належним чином обґрунтований профільними науковими та спеціалізованими установами з використанням наукових методів, сучасної апаратури та натурних досліджень. За доводами позивача, ПАТ «Укртатнафта» не є науковою установою і не може ставити під сумнів висновки науковців Міністерства екології та природних ресурсів України та спеціалістів, яким за законодавством надано право розробляти документи, у яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин. Представники позивача вимоги позовної заяви підтримали, просили суд адміністративний позов задовольнити [12]. Суд першої інстанції виніс постанову про повне задоволення позовних вимог позивача.

Після прийняття зазначеної постанови Головне управління Держсанепідслужби у Полтавській області подало апеляційну скаргу, про що є відповідна ухвала Харків-

ського апеляційного адміністративного суду від 25 березня 2016 року про відкриття апеляційного провадження [13]. Внаслідок з'ясування всіх обставин по справі Харківським апеляційним адміністративним судом від 28 квітня 2016 року [14] виноситися рішення про часткове задоволення вимог Головного управління Держсанепідслужби у Полтавській області, зокрема у частині встановлення обов'язку Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської обласної державної адміністрації розглянути питання щодо видачі Публічному акціонерному товариству «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта»» дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (ставка-випарник) з необмеженим строком дії [14].

Таким чином, Харківський апеляційний адміністративний суд ухвалив рішення, де встановлює можливість для відповідача – Головного управління Держсанепідслужби у Полтавській області – на власний розсуд вирішити доцільність видання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (ставка-випарник) з необмеженим строком дії, про що є відповідне обґрунтування. Так, відповідно до чинного законодавства України адміністративний суд не наділений повноваженнями втручатися у вільний розсуд (дискрецію) суб'єкта владних повноважень поза межами перевірки за критеріями, визначеними ст. 2 КАС України [1]. Завдання правосуддя полягає не у забезпеченні ефективності державного управління, а в гарантуванні дотримання вимог права, інакше порушується принцип розподілу влади. Принцип розподілу влади не допускає надання адміністративному суду адміністративно-дискреційних повноважень – єдиним критерієм здійснення правосуддя є право. Тому завданням адміністративного суду є контроль за легітимністю прийняття рішень. Виходячи зі змісту положень КАС України [1] щодо компетенції адміністративного суду, можна сказати, що останній не може підняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу державної влади. Аналізуючи наведені норми, колегія суддів вважає, що в цьому випадку, задовольнивши конкретну вимогу, суд здійснить втручання у дискреційні повноваження відповідача (Департамент екології та природних ресурсів Полтавської обласної державної адміністрації) як суб'єкта владних повноважень.

Внаслідок цього на зазначену постанову Харківського апеляційного адміністративного суду Головне управління Держсанепідслужби у Полтавській області подало касаційну скаргу до Вищого адміністративного суду України, про що є відповідна Ухвала від 26 травня 2016 року К/800/14253/16 [15], в якій зазначено: 1) відкрити касаційне провадження за скаргою Головного управління Держсанепідслужби у Полтавській області; 2) відмовити в задоволенні клопотання Головного управління Держсанепідслужби у Полтавській області про зупинення виконання Постанови Полтавського окружного адміністративного суду від 19 лютого 2016 року та Ухвали Харківського апеляційного адміністративного суду від 28 квітня 2016 року [15].

Наведемо приклад, де адміністративний позов про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів було задоволено частково. Такою справою є справа № 822/2171/15, суттю позовних вимог якої є визнання незаконним рішення управління Держземагентства у Шепетівському районі Хмельницької області від 29 травня 2015 року № 0-2205-0.4-3076/2-15 про відмову в державній реєстрації земельної ділянки площею 111,5100 га і встановлення обов'язку ним провести державну реєстрацію земельної ділянки площею 111,51000 га відповідно до по-

рядку, визначеного ст. 24 Закону України «Про державний земельний кадастр» [16], а також зобов'язати реєстраційну службу Шепетівського міськрайонного управління юстиції провести державну реєстрацію права постійного користування публічного акціонерного товариства «Майдан-Вильський комбінат вогнетривів» земельною ділянкою площею 111,5100 га відповідно до порядку, встановленого ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [17].

Враховуючи фактичні обставини справи, суд встановив, що відповідач не здійснив у встановленому порядку розгляду поданої позивачем заяви про проведення державної реєстрації земельної ділянки, не вчинив визначених чинним законодавством обов'язкових дій та не прийняв належного рішення за результатами розгляду такої заяви. Тому суд не може зобов'язати відповідача здійснити державну реєстрацію права за обставин, коли достеменно не встановлено, що усі подані документи є належним чином оформлені, а усі етапи їх перевірки – завершені.

Суд вважає, що з метою захисту порушеного права позивача необхідно зобов'язати Управління Держреагентства у Шепетівському районі Хмельницької області розглянути та вирішити заяву публічного акціонерного товариства «Майдан-Вильський комбінат вогнетривів» про державну реєстрацію земельної ділянки від 27 травня 2015 року відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року № 3613-VI [16] та в порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру» від 17 жовтня 2012 року №1051 [18].

Отже, з вищезазначеного прикладу ми бачимо бездіяльність суб'єкта публічної адміністрації (управління Держреагентства) в розгляді можливості здійснити державну реєстрацію земельної ділянки як виду адміністративної процедури у сфері використання природних ресурсів відповідним суб'єктом звернення, що є неприпустимим з боку органів виконавчої влади, що, в свою чергу, підриває імідж демократичної та правової нашої держави на теренах світового співтовариства.

Розглядаючи процедуру оскарження результату надання адміністративної послуги у сфері екології та природних ресурсів, неможливо оминати увагою також дискусійні й перспективні аспекти цього питання. Так, останнім часом науковцями наголошується на дієвості та зручності для споживачів аналізованих послуг запровадження поряд із судовим адміністративного порядку оскарження [19; 20; 21].

Про позитивність запровадження адміністративного порядку оскарження результатів надання адміністративної послуги (причому сфера екології та природних ресурсів не є винятком) свідчить також зарубіжна практика. Так, у ФРН оскарження в адміністративному порядку рішень (дій, бездіяльності) з надання адміністративних послуг є обов'язковою передумовою можливості їх оскарження в судовому порядку [19, с. 71–72]. Варто підкреслити, що обов'язкове досудове оскарження результатів діяльності чи бездіяльності суб'єкта публічного управління сферою використання природних ресурсів України може стати лише ще однією з підстав для затягування розгляду справи та створення корупційних ризиків. Тому вважаємо, що впровадження принципу обов'язковості адміністративного порядку оскарження результатів правозастосовчої діяльності суб'єктів публічного управління є несвоечасною в Україні. До того ж на підтвердження такого висновку можна навести рішення у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам ст. ст. 157, 158 Основного Закону України, що підтверджує відповідність Конституції України запропонованих змін до ст. 124 Основ-

ного Закону України про можливість обов'язкового досудового порядку врегулювання спору, проте винятково за умови визначення законом [22]. Сьогодні закон не передбачає не лише обов'язковості адміністративного порядку оскарження, а й загалом такий порядок оскарження.

До порядку розгляду адміністративних скарг можна повною мірою застосовувати положення Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року [23]. Оскаржувати рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації з адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів можливо не лише до вищого за підпорядкуванням органу, а й до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Висновки. Таким чином, з огляду на особливості правовідносин у сфері екології та природних ресурсів доцільно розробити дієві механізми з адміністративного оскарження рішень дій чи бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації, приділити увагу стандартам якості та розумним строкам розгляду скарг в зазначеній сфері тощо. Тому вважаємо, що в разі встановлення судом незаконної та необґрунтованої відмови у видачі адміністративного акта (ліцензії, дозволу, рішення тощо) у сфері використання природних ресурсів необхідне встановлення прозорої та відкритої системи притягнення до адміністративної та дисциплінарної відповідальності посадових осіб суб'єктів публічного управління у випадку неналежного виконання ними покладених на них обов'язків.

Список використаної літератури:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
2. Тимошук В.П. Процедура прийняття адміністративних актів: питання правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.П. Тимошук. – К., 2009. – 214 с.
3. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 409.
4. Духневич О.С. Проведення щодо оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.С. Духневич. – Дніпропетровськ, 2012. – 222 с.
5. Постанова Одеського апеляційного суду у справі № 815/4245/14 від 16 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43265388>.
6. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-XI I // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 678.
7. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР I // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
9. Ухвала Одеського апеляційного адміністративного суду від 14 квітня 2015 року, справа № 815/4245/14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49251509>.
10. Ухвала Одеського апеляційного адміністративного суду від 19 листопада 2015 року, справа № 815/4245/14 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53736701>.
11. Ухвала Вишого адміністративного суду від 2 грудня 2015 року № К/800/50534/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54018254>.

12. Постанова Полтавського окружного адміністративного суду від 19 лютого 2016 року, справа № 816/4802/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55924632>.

13. Ухвала Харківського апеляційного адміністративного суду від 25 березня 2016 року, справа № 816/4802/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57491224>.

14. Постанова Харківського апеляційного адміністративного суду від 28 квітня 2016 року, справа № 816/4802/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57491224>.

15. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 26 травня 2016 року К/800/14253/16 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57958578>.

16. Про державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 60. – Ст. 2405.

17. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – Т.1. – Ст. 1993.

18. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 року № 1051 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 89. – Ст. 3598.

19. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упор. В.П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с.

20. Бородин І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.Л. Бородин. – Х., 2004. – 405 с.

21. Голосніченко І.П. Правовий інститут адміністративного оскарження в регулюванні діяльності органів державної реєстрації актів цивільного стану / І.П. Голосніченко, Л.М. Черненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKPI_soc_2012_2_25.pdf.

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 року по справі №1-15/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=299460>.

23. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1966. – № 47. – Ст. 256.